

وامگیری (تناص) دینی، تاریخی در اشعار بولس سلامه

مریم عزیزخانی

کارشناس ارشد دانشگاه شهید بهشتی

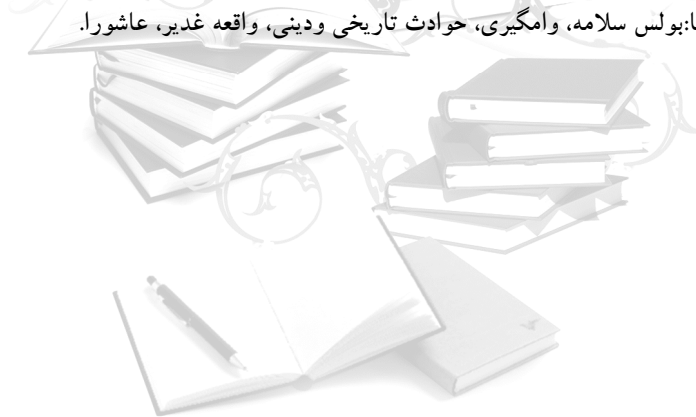
نرگس ایدر

کارشناس ارشد دانشگاه شهید بهشتی

چکیده

از حوادث مهم دینی و تاریخی که همواره مورد اهتمام شاعران بوده است، می‌توان به حادثه بزرگ عاشورا و واقعه تاریخی غدیر، اشاره کرد. شاعران مسلمان، شیعه و اهل تسنن و شاعران مسیحی، ارادت خود را به خاندان پیامبر بویژه امام علی (ع) و امام حسین (ع) با اشعار سوزناک و دلنشین خود، بارها ابراز کرده‌اند. از جمله این شاعران مسیحی، بولس سلامه است که در منظومه‌ای به نام "ملحمة عید الغدیر" به ذکر وقایع تاریخی مقارن ظهور اسلام تا قیام کربلا پرداخته است. در این مقاله سعی شده است علاوه بر بررسی حادثه غدیر و عاشورا، به بررسی سایر حوادث دینی و تاریخی موجود در اشعار این شاعر و ادیب لبنانی پرداخته شود. در این پژوهش، ابتدا به تناص دینی و سپس تاریخی در ملحمة غدیر اشاره می‌شود و در نهایت وامگیری دینی تاریخی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

کلید واژه‌ها: بولس سلامه، وامگیری، حوادث تاریخی و دینی، واقعه غدیر، عاشورا.

مقدمه

بینامتنی یا میان‌متنی، از رابطه‌ای که بین متن یا متن‌های دیگر وجود دارد، سخن می‌گوید و موضوعات متفاوتی را می‌تواند دربرگیرد. گاهی وام‌گیری جنبه دینی و گاه جنبه تاریخی و... دارد. بینامتنی گاه بصورت آشکار و گاه بصورت پنهان صورت می‌گیرد. دین بزرگ اسلام از آغاز تاکنون الهام بخش بشر بوده است. گاه این تاثیر و تاثر به مسلمانان مربوط می‌شود ولی گاه از آنجا که تعالیم اسلام و قرآن بر حقد و راهنمای راستین انسانها بوده‌اند، از محدوده مسلمانان خارج و به سایر ادیان هم راه می‌یابد. بسا شنیده‌ایم که مسیحیان و یهودیان مشهوری به اهل بیت ما ابراز ارادت کرده‌اند و در چهارچوب ادبیات، شاعران و ادیبان مسیحی لبنانی هستند که در آثار آنها تاثیر اسلام و حوادث زندگی پیامبر و اهل بیتش بخوبی آشکار است. بولس سلامه یکی از این مسیحیان است که بارها از عشق خود به خاندان رسول اکرم و خصوصاً امام علی (ع) و امام حسین (ع) سخن می‌گوید. بولس سلامه می‌گوید: "شب‌هایی که بیدار بودم و با درد ورنج می‌گذراندم افکار و تخیلات مرا به گذشته کشانده، شهید بزرگ امام علی و امام حسین به یاد من می‌آمدند. یکبار برای مدتی طولانی گریستم سپس قصیده "علی و حسین" را نوشتم". (رگنی، ۲۶، ۱۳۸۶) الهام از احادیث و قرآن و حوادث تاریخی دینی، به اشعار سلامه ارزش والایی در بین مسلمانان داده است و بویژه توصیف حوادث مقارن ظهور اسلام تا واقعه جانسوز کربلا در قصیده معروف "ملحمة الغدير" او را به شاعری مسیحی ولی با دیده باز تبدیل کرده است. در مورد پیشینه تحقیق، باید بیان کرد که یکی از قصاید "ملحمة الغدير" که بارها در مقاله‌ها، مورد بررسی قرار گرفته است، قصیده موسوم به "یوم الغدير" است. اما حوادث تاریخی و دینی موجود در این ملحمة مورد مطالعه قرار نگرفته است. در این مقاله ما سعی کرده‌ایم به این سوالات پاسخگو باشیم:

۱. آیا سلامه در ملحمة خود، از تناص استفاده کرده است؟
۲. محتوی تناص در ملحمة او دینی است یا تاریخی؟
۳. سلامه به کدامیک از، تناص دینی یا تناص تاریخی توجه بیشتری دارد؟

زندگی نامه بولس سلامه:

"بولس سلامه در روستای بندین اللقش در نزدیکی جزین -جنوب لبنان- در سال ۱۹۰۲ متولد شد و در چندین مدرسه درس خواند. در رشته حقوق تحصیل کرد. بخشی از عمر خویش را مشغول قضاوت بود. به دلیل بیماری چهل سال از عمرش را خانه نشین بود. ۲۰ عمل جراحی روی او انجام شد و در سال ۱۹۷۹ درگذشت. او قصائدی با محتوی مدیح و رثا دارد اما بزرگترین قصائد او (با ۳۴۲۵ بیت) در دیوانش "عید الغدیر" آمده است که مولفان اسم ملحمه را بر آن اطلاق می‌کنند." (<http://ar.wikipedia.org>) او آثاری زیادی علاوه بر "عید الغدیر" دارد که هم منظوم است و هم مثنوی. از جمله آثار او در نظم به قصیده "علی(ع) وحسین(ع)", " فلسطین واخواتها", "امیر و بشیر"... و در نثر به "حدیث العشیة", "مذکرات جریح", "حکایت عمر", "خیز و ملح" و... می‌توان اشاره کرد.

"سلامه در دو حماسه عید الریاض و عید الغدیر، تاریخ را موضوع اصلی حماسه‌های خود قرار داده است. در عید الریاض، ملک عبد العزیز آل سعود ملقب به "أسد الجزیره" را مدح کرده و از شجاعت‌ها و رشادتهای وی سخن رانده اما در حماسه دیگر (عید الغدیر) به مهمترین حوادث و اتفاقات تاریخ اسلام از عصر جاهلی تا پایان حادثه غمبار کربلا پرداخته است." (مصطفوی نیا، ۱۰۵، ۱۳۹۱)

بولس سلامه در حماسه غدیر که محوریت آن را امام علی تشکیل می‌دهد یک سیر تاریخی از زندگی امام را در قالب شعر ارائه می‌دهد. او پس از ذکر افتخارات بنی‌هاشم در عصر جاهلی و حادثه بعثت نبوی، به دوران امام علی می‌پردازد و از جنگ‌های اتفاق افتاده، در این زمان سخن می‌گوید و در نهایت به حادثه جانگداز عاشورا توجه دارد.

الف: بینامتنی دینی

تجلی آیات در اشعار بولس سلامه

"صدق الله" قال احمد" ان الولد و المال فتنه عز قائل" (سلامه، [بی تا]، ۱۲۶)

(ترجمه: پیامبر فرمودند: راست گفت و عزیز است خداوندی که فرمود: مال و فرزند وسیله

آزمایش اند).

۶۴۸ / مجموعه مقالات برگزیده برای چاپ، ج ۴، همایش ملی بینامتنیت (التناص)، پاییز ۱۳۹۳ - قم

این بیت به آیه ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا آمَاؤُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ (انفال ۲۸) تلمیح دارد.

بدانید که اموال و فرزندان شما وسیله آزمایش اند و نزد خدا پاداشی بزرگ هست.

" هو عم النبي، تبت يداه طلعة البدر، في طباع الكنود " (سلامه، [بی تا]، ۶۴)

(ترجمه: او عموی پیامبر است. بریده باد دستانش. در آغاز اسلام از نافرمانان بود.)

این بیت سلامه، اشاره به آیه ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي هَبٍ وَتَبَّ﴾ (مسد ۱) دارد.

احادیث

" كنت فردا الزمان لولا علي وهو مني، وعنك بات بدیلا " (سلامه، [بی تا]، ۹۸)

(ترجمه: تنهای روزگار بودم اگر علی نبود درحالی که او از من است و علی بدیل

و جانشین توست.)

در این بیت، بولس سلامه، اشاره به حدیث نبوی «إِنَّ عَلِيًّا مِنِّي وَأَنَا مِنْهُ» دارد. این حدیث را

پیامبر در پایان جنگ احد فرمودند. (بنت الشاطی، ۱۳۷۷، ۳۳۷)

حدیث ثقلین

" قال طه: تركت فيكم كتاب الله بعدى واهل بيتي وسائل

فاحفظوني في عترتي اهل بيتي يحفظ الكف من أحب الانامل " (سلامه، [بی تا]، ۱۲۳)

(ترجمه: پیامبر گفت: در میان شما کتاب خدا و عترتم را باقی می‌گذارم. پس اهل بیتم را

حفظ کنید همان طور که، کف دست شما، انگشتان را حفظ می‌کند.)

سلامه اشاره به حدیث پیامبر که می‌فرماید: «إِنِّي تَارِكُ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ: كِتَابَ اللَّهِ وَعِزَّوَجَلَّ

وَعِزَّتِي...» دارد. (غرویان، ۱۳۸۷، ۷۹)، حضرت رسول، تمسک به آن دو را مورد تأکید قرار

می‌داد و آن را مانع گمراهی می‌دانست. " معنای تمسک چیزی جز اخذ به محتوی آن برای

هدایت نیست و تمسک به عترت نیز به همین معناست ". (صفاخواه، ۱۳۷۹، ۶۴)

حدیث منزلت

" وعلی منی کهارون من موسی ولكن من النبوة عاطل " (سلامه، [بی تا]، ۱۲۴)

(ترجمه: جایگاه علی نسبت به من، مثل جایگاه موسی به هارون است اما نبوت شامل او

نمی‌شود.)

۶۴۹ / مجموعه مقالات برگزیده برای چاپ، ج ۴، همایش ملی بینامتنیت (التناص)، پاییز ۱۳۹۳ - قم

اشاره به حدیث پیامبر اکرم دارد که این حدیث جایگاه امیر المومنین را نسبت به پیامبر همچون جایگاه موسی نسبت به هارون می‌داند. حدیث «انت منی بمنزلة هارون من موسی إلا أنه لا نبی بعدی» با این کلام همه مسئولیت‌های خود را بجز نبوت بر دوش او نهاد و رهبری جامعه را به او سپرده است. (محدثی، ۱۳۸۵، ۲۱۹)

حدیث مدینه العلم

"إنه الباب فی مدینه علمی وهو اتقی من شرف الارض ناعل"

ولده هدی اُمّتی کالنجوم الزهر تهدی الی المحجة غافل" (سلامه، [بی تا]، ۱۲۴)

(ترجمه: علی در شهر علم پیامبر، در آن شهر است و کف کفش، از بزرگیش پرهیزگار شد. امت من مثل ستارگان درخشان هستند که غافل و گمراه در وسط راه را، هدایت می‌کنند.) بیت اول، اشاره به حدیث «أنا مدینه العلم وعلی بابها فمن أراد البیت فلیأت الباب» دارد. رسول خدا با بیان این حدیث، امت را ارشاد فرموده تا برای بهره‌بری از علوم نبوی، به علی روی آورند که در غیر این صورت هم خودشان از علم فراوان محروم می‌شوند و هم به ائمه معصومین که وارث پیامبرند، ظلم می‌شود. (محدثی، ۱۳۹۱، ۲۱۸)

بیت دوم، اشاره به حدیث، «علماء اهل بیتی النجوم فویل للمکذبین بفضلهم» دارد. (سلامه، [بی تا]، ۱۲۴) این حدیث پیامبر در واقع اشاره به آیاتی از قرآن مجید دارد. نخست اینکه می‌فرماید: «﴿وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ﴾»، «آنها به وسیله ستارگان هدایت می‌شوند». (نحل ۱۶) و در جای دیگر می‌فرماید: «﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ قَدْ فَضَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾»، (انعام ۹۷) «خداوند ستارگان را برای شما قرار داد تا در تاریکی و ظلمت‌های صحرا و دریا هدایت شوید». همان گونه که ستارگان هدایتگر هستند اهل بیت هم‌هادی و منجی بشر در طول تاریخ بوده‌اند و هستند پس بر مردم واجب است، در آموزشان به اهل بیت اقتدا کنند تا راه سعادت را بیابند.

حدیث سیادت

" سیدا کل سید من شباب الخلد یوم النعیم بالخیر حافل" (سلامه، [بی تا]، ۱۲۶)
 سلامه به حدیث سیادت اشاره می‌کند و می‌گوید: (ترجمه: امام حسن و امام حسین سرور جوانان اهل بهشت هستند در روزی که بهشت از خیر وبرکت آکنده است).
 " این حدیث را ترمذی به سند خود، از ابوسعید خدری نقل می‌کند که رسول خدا فرمود: «الحسن والحسین سیدا شباب أهل الجنة»؛ حسن و حسین دو سرور جوانان اهل بهشت هستند". (<http://makarem.ir>)

ولایت حضرت علی

"أیها الناس إن الله مولاکم و مولای ناصری و مجیری
 ثم إنی ولیکم منذ کال دهر طفلا حتی زوال الزهور
 یا الهی من کنت مولاہ حقا فعلی مولاہ من غیر نکی
 یا الهی وال الذین یوالون اب ن عمی وانصر حلیف نصیری
 کن عدوا لمن یعادیه و اخذل کل نکس و خاذل شریر" (سلامه، [بی تا]، ۱۳۲)
 (ترجمه: ای مردم همانا خداوند مولای من و شما و پناه دهنده من است و من از زمان پیدایش روزگار تا ابدیت ولی شما خواهم بود. پروردگارا هرکس که من مولای اویم از این پس بی شک علی مولای او خواهد بود. خدایا دوست بدار دوستدار پسر عمم را و یاری کن هم پیمانان یاریگر را و دشمن بدار دشمنانش را و خوار کن هر انسان پست و حقیر و بد کردار را).
 سلامه از خطبه پیامبر در غدیر خم اقتباس کرده و این اشعار را سروده است که نشان دهنده عظمت آن حادثه تاریخی است. در غدیر خم آن حضرت بر بالای منبر رفت و خطبه خواند.
 و بعد از حمد و ثنای خداوند فرمود: "ایها الناس من اولی الناس بالمؤمنین من انفسهم؟ قالوا: الله و رسوله اعلم. قال: ان الله مولای و انا مولی المؤمنین و انا اولی بهم من انفسهم فمن کنت مولاہ فهذا علی مولاہ و ال من واله و عاد من عاداه". (عسکری حسینی مقدم، ۱۳۸۷، ۱۴۷)

ب: بینامتنی تاریخی

از دنیا رفتن عبد الله پدر پیامبر و حمله ابرهه به مکه

" مات في غربة أبوه فلاحا في محياه بارقات رجائي

بعجيج الايال والجيش مجر كجبال الامواج في الدأماء

انت افنيت ذلك الجيش عدلا ودفنت الطغاة في الكبرياء

ودفعت الطير الابابيل تهوى فتقل الابطال بالحصباء

وابل من حجارة ورعود وازيز مزجر في الفضاء

قد منعت البيت العتيق وصنت الركن ممن صولة يد الهوجاء"

(سلامه، [بی تا]، ۴۷-۴۸)

(ترجمه: پدرش در غربت مرد پس در چهره اش جرقه‌های امیدم آشکار شد. با حمله

فیل‌ها و سپاهی که مثل کوه امواج در دریا پیش می‌رفت. تو آن سپاه را از روی عدل نابود

کردی و طاغوتیان را در نخوت و غرورشان دفن کردی. پرندگان ابابیل را فرستادی تا با

ریختن سنگ و انتقال حصیه آنان را در هم شکنند. رگباری از سنگ ورعه‌ها و فریاد فریادکننده

در فضا حاکم بود. کعبه را محافظت کردی و آن را از حمله دلبران مصون داشتی.)

در این ابیات بولس سلامه به مرگ پدرش، عبد الله و یتیم شدن پیامبر قبل از ولادت اشاره

دارد. همچنین به حمله ابرهه به ام القری اشاره دارد. " ابرهه می‌خواست عرب را از حج کعبه

باز دارد و به حج کنیسه ای که در صنعا ساخته بود متمایل سازد اما خدای تعالی عذابش را

برجنگ جویان اصحاب فیل و ابرهه مسلط گردانید و در میان آنان وبای عجیب و ریشه کنی

منتشر شد که مرغان ابابیل با میکروب‌های هلاک کننده خودشان آنان را هدف قرار دادند

و چنان آنان را ضربه زده و کوبیده اند که شبیه علف‌های خرد شده شده اند." (بنت الشاطی،

۱۳۷۷، ۲۹)

اشاره به تولد پیامبر

" فأضاءت جزيرة العرب حتی باتت الأرض أبحرا من ضياء

أین (ود) وأین بطش (سواع) كان ذاك النذير بدء انتهاء" (سلامه، [بی تا]، ۵۰)

(ترجمه: جزیره العرب نورانی شد به گونه ای که زمین در دریایی از نور شب را صبح کرد. "ود" و شجاعت "سواع" کجاست و آن هشدار، آغاز فنا بود.)
با ولادت پیامبر جزیره العرب غرق در شادی و سرور شد و با آمدنش بساط پرستش بت‌ها برافتاد.

ولادت حضرت علی

" حرة ضامها المخاض فلاذت بستانار البيت العتيق الوطيد
كعبة الله في الشدائد ترجى فهى جسر العبيد للمعبود
وإذا نجمة من الافق خفت تطعن الليل بالشعاع الجديد
بسم المسجد الحرام حبورا وتنادت حجارة للنشيد
دعت الشبل (حيدرا) وتمنت وأكبت على الرجاء المديد
بل (عليا) ندعوه قال ابوه فاستقرّ السماء للتاكيد" (همان، ۵۸ - ۵۹)

(ترجمه: بانوی آزادی که درد زایمان او را ناراحت کرده بود پناه برد به پرده خانه قدیمی استوار. کعبه خدا که در سختیها مایه امیدواراست پس آن پل بنده گانست برای معبود. ناگهان ستاره از افق بشتاب سرزد که شب را به پرتو تازهای روشن میکرد. لیخندزد مسجد حرام از خوشی و سنگهای آن به ترانه خوانی فریاد میکرد. مادر، فرزند را "حیدر" خواند و آرزو کرد و بسجده افتاد بر امید طولانی. پدرش گفت: بلکه او را "علی" نامیدیم پس آسمان برای تاکید شکافت.)

وفات عموی پیامبر

" مات عم النبي ليث البوادي شيخ أم القرى و شيخ الحواضر" (همان، ۶۵)

(ترجمه: عموی پیامبر، آن شیر صحراها و شیخ مکه و شهرها از دنیا رفت.)

این بیت اشاره به وفات عموی پیامبر در سال دهم بعثت دارد. ابو طالب که سرپرست و حامی او و مددکار پیامبر در برابر مشرکان بود، در همان سالی که حضرت خدیجه وفات کرد، دنیا را وداع کرد.

لیلة المبيت

"شبی که علی در بستر پیامبر خوابید و رسول اکرم از مکه بیرون رفت و پس از چند روز درنگ در غار ثور، به مدینه هجرت کرد. در آن شب چهل تن از مشرکان تجمع کردند و تصمیم به قتل پیامبر گرفتند. خفتن علی در آن شب در جای پیامبر، نمونه اعلائی فداکاری حضرت بود". (محدثی، ۱۳۸۵، ۵۲۲)

"بیتوا للنبي ميتة غدر تحت سدل من عتمة الليل ساتر
لف برد النبي صدر علي فالاطار الستى ضم المفاخر
رقد الليل نائما بفراش حشوه الموت فالوساد مخاطر

إن ينم في مضاجع الموت حبا بالنبي العظيم فالله ساهر " (سلامه، [بی تا]، ۶۶ - ۶۷)
(ترجمه: برای پیامبر، مرگی را از روی فریب در زیر پرده ای پوشاننده از تاریکی شب اراده کردند. عبای پیامبر سینه علی را در بر گرفت و این عبای گرانها بزرگی‌ها را در خود جای داد، شب را بر بستری خوابید که مرگ آن را احاطه کرده بود و بالینش پر از خطر بود. اگر شب را در بستر مرگ به عشق پیامبر می خوابد، خداوند بیدار است و او را حفظ خواهد نمود.)
بولس سلامه در ابیات زیر، به شب رحلت پیامبر اشاره می کند که هیچ کس جز علی نتوانست خطر خوابیدن در بستر پیامبر را به جان بخرد چرا که او اطمینان داشت خداوند یاور او خواهد بود و او را از خطرات محفوظ خواهد داشت.

ازدواج حضرت علی

" جاء بيت النبي والقلب خفق فهو في مثل رجفة البرداء

قال: "اني ذكرت فاطمة" وانبث صوت مكبل بالحياء

فأجاب النبي: أبشر عليا حير صهر مشي علي الغبراء

بيعت الدرع في الصداق و زفت لعلی سلیلة الانبياء" (همان، ۸۷ - ۸۶)

(ترجمه: به خانه نبی آمد در حالی که قلبش در طپش بود. پس او مانند لرزش انسان تب و لرزه دار در اضطراب و لرزه بود. علی گفت: من فاطمه را خواستگاری کردم در حالی که صدایش محبوس شده با حیا پخش می شد) حضرت این جمله را گفت درحالی که حیا

می‌کرد). پس نبی گفت: علی را بشارت بده. متحیر شد این دامادی که بر زمین پر درخت راه می‌رفت. زره را بخاطر مهریه فروخت و دختر انبیا به حجله علی فرستاده شد.)
وفات پیامبر

" مات ما بین فاطمة وعلیّ یا لقطین یشهدان الأفولا

فأمیر الأحياء يغسل خیر الناس حیّا وخیر میت غسیلا " (همان، ۱۳۹)

(ترجمه: رسول خدا نزد فاطمه وعلی از دنیا رفت. آن دو قطبی که شاهد افول حیات پیامبر بودند. سرور اهل حیات، پیامبر را که بهترین مردم در حالت حیات و بهترین مرده در حین مرگ است، را غسل می‌دهد.)

جنگ جمل

" وهوی طلحة جدیدا قتیلا صرع الشیخ مرکب الجمال

وابنه صار فی الاساری حیسا وابن عثمان ذلّ فی الاغلال (همان، ۱۷۷)

(ترجمه: طلحه به روی زمین افتاده بود در حالی که کشته شده بود. شیخ مرکب شترها بر زمین افتاد و فرزند طلحه اسیر شد و پسر عثمان درغل و زنجیرها گرفتار و خوار شد.)
این جنگ نخستین جنگی بود که بعد از به خلافت رسیدن امام علی با شورشیان پیمان شکن اتفاق افتاد. این جنگ به علت اینکه عایشه سوار بر شتر بود به جنگ جمل معروف شد. در این جنگ طلحه کشته شد و زبیر که طی ملاقات با امام از جنگ منصرف شده بود توسط عوامل پیمان شکن کشته شد. شورشیان شکست سختی خوردند و سرنگون شدند.

شهادت امیر المومنین

" ضربة الوغد خضبته ومالت دوحة العز عن رفیع بنائه

ومشی اللیث العرین جریحا مرسلا طرفه الی اجوائه

قال "مدوا له الفراش وثیرا واعدوا اطایبا لغدائه

فاذا عشت فالجروح قصاص واذامت حان یوم انقضائه " (همان، ۲۰۸)

(ترجمه: ضربه احمق پست، او را به خون خضاب کرد ودرخت بزرگ عزت از بنای رفیعش کج شد. و شیر بیشه درحالی که مجروح ونگاهش به اطرافش بود، حرکت کرد. گفتند: برای او

رختخوابی نرم پهن کنید و غذایی گوارا و لطیف آماده کنید. پس زمانی اگر زنده ماندم، قصاصش می‌کنم و اگر مردم، روزی حکم بر او اجرا می‌شود.)
 بولس سلامه در قصاید پایانی ملحه خود، به قیام عظیم عاشورا و حوادث قبل و بعد آن قیام، اشاره می‌کند. ما در اینجا بصورت مختصر ابیاتی را ذکر می‌کنیم.
 هانی و مسلم در کوفه

"فغدا مسلم شریدا وحیدا تائه اللب جاحظ النظرات" (همان، ۲۳۹) (التناص)

"هانیء اكرم المضيفين دارا وأجلّ السيوف صدق ظبات" (همان، ۲۴۶)

(ترجمه: مسلم آواره و تنها شد و سرگردان و متحیر و چشمانش درشت شد) (شاید منظور شاعر تعجب مسلم از خیانت کوفیان باشد) هانی بهترین مهمانسرا را برای مهمان خود دارد و جلیل ترین شمشیر را دارد از لحاظ راستی لبه‌ها.)
 کوفیان با ایجاد رعب و ترس از جانب ابن زیاد، از دور مسلم پراکنده شدند و نماینده امام را تنها گذاشتند و مسلم به خانه هانی پناه برد و هانی حاضر نشد مسلم را تحویل دهد لذا مورد غضب قرار گرفت و زودتر از مسلم به شهادت رسید.

شهادت امام حسین

"فصل الرأس عن قتيل شهيد فعن الشمس قد أزال الضياء

أنعال الأفراس داست حسينا يا ابن (سعد) هلاً قضيت حياء

أذبل النور في رياض دمشق وأمّص القصور في الصنعاء

كادت الكعبة الشريفة لولا حكمة الله ان تحتر عياء

أدمع الطف والفرات وغازت زقزقات في أیکة غیناء" (همان، ۳۰۵-۳۰۸)

(ترجمه: سر امام (ع) را جدا کرد پس از خورشید نور زایل شد) (گرفته و غمگین شد) و با نعل اسبان امام را لگد مال کردند. ای پسر سعد چرا حیا را فراموش کردی؟ نور در باغ‌های دمشق پژمرد و قصرها در صنعا اندوهگین شدند. اگر حکمت خدا نبود نزدیک بود کعبه از ضعف و ناتوانی سقوط کند. سرزمین طف و فرات گریستند و مورچگان در جنگل با درختان پر برگ جای گرفتند.)

جسارت دشمن به اهل بیت بعد روز عاشورا

" یدخلون الخيام، یتبهون الحفش والرحل او بقیة زاد
 سلبوه الوساد قسرا وکادوا یدفعون الصبی للجلاد
 ما کفاهم سلب الحسین فراحو ا یسلبون المخدرات النساء"

(همان، ۳۰۶-۳۱۰)

سلامه در این ابیات به جسارت یزیدیان بر آل الله بعد از شهادت امام حسین اشاره می‌کند و می‌گوید: (ترجمه: یزیدیان به خیمه‌ها وارد می‌شوند و متاع بی ارزش و توشه و وسایل را غارت می‌کنند و روی اجبار بالش‌ها را می‌دزدند و نزدیک است دختر بچه را به تیغ جلاد بسپارند. سلب و غارت آنان را کفایت نمی‌کرد پوشش از سر زنان بر می‌افکندند.)

کلمه " قسرا " در این ابیات اشاره به گفتار یکی از یزیدیان حین ربودن خلخال به فاطمه دختر امام حسین دارد. چنان که در تاریخ هم آمده: "بعد از حادثه جانگداز عاشورا سپاه عمر سعد، به خیمه‌ها حمله کردند و به غارت پرداختند. مقنعه از سر زنان کشیدند و انگشتر از انگشت‌ها و خلخال از پاها بیرون آوردند و دختر امام حسین نقل کرده که به خیمه ما ریختند و من دختری کوچک بودم، با گریه خلخال از پایم در آورند. گفتم: ای دشمن خدا چرا گریه می‌کنی؟ گفت: برای اینکه دختر پیامبر را غارت می‌کنم گفتم: غارت مکن. گفت: می‌ترسم دیگری بیاید و اینها را در آورد." (محدثی، ۱۳۹۱، ص ۳۶۱)

ج: بینامتنی دینی تاریخی

بعثت پیامبر

" وإذا الصوت هاتف يهتف: اقرأ فیرد الصدی نداء البشیر
 ما أنا قاریء اجاب فرد الصوت: اقرأ، یا للدعاء الخطیر

قال: جبریل: یا محمد کبر باسم رب ملء الوجود قدیر" (سلامه، [بی تا]، ۵۷)

(ترجمه: و زمانی که صدا فریاد برآورد بخوان پس پاسخ آن صدای بشارت دهنده را می‌دهد. من خواننده نیستم پس صوت جواب داد بخوان یا محمد. جبریل گفت: ای محمد تکبیر کن به اسم خداوند قادری که سراسر وجود، موجود است.)

در این اشعار بولس سلامه با الهام گیری از آیات مبارکه سوره علق ﴿أَقْرَأُ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ﴾ (علق ۳) و نزول جبریل بر پیامبر در غار حرا به حادثه الهی و تاریخی بعثت پیامبر اشاره کرده است. در شبی که وحی الهی بر پیامبر متجلی شده و کلمه "اقرأ" را به او القاء کرد. "بدین ترتیب انسانی در عالی ترین مراتب سیر و سلوک مخاطب خداوند قرار گرفت، و سه عنصر انسان، علم، خواندن، و دین (به نام پروردگار)، پایه بنیادین رستاخیز انسان جدید و تمدن آرمانی محمد شناخته شد". (آئینه وند، ۶۰، ۱۳۸۲-۵۹)

حدیث الدار

"نزلت آیه تقول: ألا اصدع و اتل انذار خالق لعبید

أنت منی و وارثی و وزیری و علی الحوض أنت بکر شهودی" (سلامه، [بی تا]، ۶۲ - ۶۳)

(ترجمه: آیه ای نازل شد که می گوید:هان آشکارا به خلق برسان و تلاوت کن هشدار خالق به بندگان را. تو از من هستی و وارث و جانشین منی و بر کنار حوض کوثر، اولین حاضران هستی.)

در بیت اول ابتدا بولس سلامه به آیه ﴿فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ﴾ (حجر ۹۴) اشاره می کند و سپس در مصراع دوم به آیات «وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾ (الشعراء ۲۱۴) و آیه ﴿وَإِخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (الشعراء ۲۱۵) اشاره دارد. با نزول این آیات بود که پیامبر، نزدیکان خود را جمع کرد تا وصی بعد از خود را معین کند. در بیت دوم بولس سلامه از حدیث پیامبر که در پایان این نشست توسط ایشان بیان شده است، اقتباس کرده است. "وقتی آیه ۲۱۴ سوره شعرا نازل شد رسول اکرم وجوه بنی هاشم را در خانه خدیجه مهمان کرد تا عشیره اقربین خود را انذار کند. به بنی هاشم فرمود: آن کیست که تعهدات مرا به عهده بگیرد و به وعده های من وفا کند و در عوض جانشین من شود و در بهشت برین همنشین من باشد؟ جز علی هیچ کس نگفت: من. رسول خدا به او فرمود: تو خلیفه من در این جهان و هم خانه من در آن جهان خواهی بود". (فاضل، ۲۹۴، ۱۳۸۷) پیامبر در آنجا بود که فرمودند: «فأنت اخی و وزیری و وصیی و وارثی و خلیفتی من بعدی». (سلامه، [بی تا]، ۶۲)

جنگ خندق

" فی ظلال السیوف إما یسلّ السیوف کالحمق حلیه فی عرائه

خندقوا حول یثرب بحفیر تفقد الخیل زهوها بازائه

لم یجب طوع صوته غیر صهر بیذل الروح باسما لافتدائه

فاذا بطشه رماد و ذلّ و عیون تبکی علی أشلائه" (همان، ۱۰۱-۱۰۴)

(ترجمه: در سایه شمشیرها (نزدیکی) اگر شمشیری کشیده نشود مثل احمقی است که زینتش پوشیده نشود. اطراف یثرب خندق حفر کردند که دشمن در مقابلش تکبر و خودستایی اش را از دست می‌دهد. جواب نداد او را به جز حضرت علی که جان، خنده را برای فدا شدنش می‌بخشد. هنگامی که بر او هجوم آورد چنان بر زمینش زد و او را هلاک کرد که چشم‌ها به حال او گریان هستند.)

بیت اول، اشاره به حدیث پیامبر دارد که فرمودند: «الجنة تحت ظلال السیوف» بهشت در سایه شمشیرهاست. (نهج الفصاحة، ۱۹۶، ۱۳۸۷)

همه این اشعار به حوادث جنگ خندق اشاره دارد. جنگی که اطراف مدینه خندق حفر کردند تا مانع ورود مشرکان شوند اما عمر بن عبدود با تعدادی شجاعان از خندق گذشتند و در رویایی مسلمانان قرار گرفتند و مبارز طلبیدند. حضرت علی به جنگ با او رفت و با ضربتی او را از پای در آورد و این نبرد به سود مسلمانان پایان رفت.

خیبر

" قال إني غدا سأعطي لوائی رجلا راح مفردا فی الاوادم" (سلامه، [بی تا]، ۱۰۷)

(ترجمه: رسول خدا گفت: فردا پرچم را به مردی می‌دهم که در میان بشر، یگانه و یکتاست.)

خیبر منطقه ای یهودی نشین است در نزدیکی مدینه، که نبرد مسلمانان با یهودیان خیبر نشین سال ۷ یا ۸ در آنجا اتفاق افتاد. پس از چند نوبت ناکامی مسلمانان، پیامبر علم را به علی سپرد و او بعد از ۲۰ روز، فاتح خیبر شد. پیامبر درباره حضرت فرمودند: «لأعطينَ الرايةَ غدا رجلا یحبّه الله ورسوله ویحبّ الله ورسوله، کرارا غیر فرار، لا یرجع حتی یفتح الله علی یدیه» فردا

پرچم را به دست کسی خواهیم داد که خدا و رسول او را دوست دارند و او هم خدا و رسول را دوست دارد و حتماً پیروز خواهد شد. (محدثی، ۱۳۸۵، ۲۵۵)

حجة الوداع

"عاد من حجة الوداع الخطير لفيف الحجيج موج بحور

لجة خلف لجة كاتشار الغيم صباحا في الفدغد المغمور

و اذا بالنبي يرقب شيئاً وهو في مثل جمدة المسحور

جاء جبرئيل قائلاً: يا نبي الله بلغ كلام رب محير" (سلامه، [بی تا]، ۱۲۸-۱۳۰)

(ترجمه: پیامبر از آخرین حج مهم خود بازگشت در حالی که حجاج، همچون موج دریا او را در برگرفته بودند. جماعتی در پس جماعت دیگر مانند پراکنده شدن ابرهای سحرگاهی در بیابانی وسیع. در چهره پیامبر نگرانی وجود دارد مثل این که امر مهمی در پیش است. جبرئیل بر پیامبر نازل شد و گفت: هر چه پیامبر از جانب پروردگار به تو دستور داده شده است، به مردم ابلاغ کن.)

شاعر مسیحی، سلامه به زیبایی حادثه غدیرخم را در این ابیات به تصویر کشیده است. حادثه ای که بنا بر سفارش قرآن، ابلاغ کردن پیامش، بسیار مهم است و در بیت آخر به آیه ۶۷ مائده اشاره دارد که این آیه، به آیه تبلیغ معروف است. ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ (مائده ۶۷)

حدیث قلم و دوات (قرطاس)

"قال: "أتوا بمرقم ودواة انني مشيء كتاباً جليلاً

لاتصلون بعده فهو سفر يمنع الله نصحاً أن يحولاً" (سلامه، [بی تا]، ۱۳۸)

(ترجمه: رسول خدا فرمود: قلم و دوات را بیاورید. همانا من می خواهم نوشته مهمی بنویسم تا بعد من گمراه نشوید پس آن کتابی است که خداوند تغییرش را منع کرده است.)

سعید بن جبیر می گوید: ابن عباس گفته است: قال رسول الله: «أئتوني بالكتف والدواة - او اللوح والدواة - اكتب لكم كتاباً لن تضلوا بعده أبداً» پنج شنبه و چه روز پنجشنبه سختی بود! آنگاه ابن عباس گریست و سیل اشک او را دیدم که همچون رشته مروارید بر گونه هایش

۶۶۰ / مجموعه مقالات برگزیده برای چاپ، ج ۴، همایش ملی بینامتنیت (التناص)، پاییز ۱۳۹۳ - قم

جاری شد. سپس ادامه داد: رسول خدا فرمود: «برای من کاغذ و قلمل بیاورید تا برای شما نوشته ای بنگارم که پس از پس از آن هرگز گمراه نشوید...» (<http://emameali.mihanblog.com>)

همایش ملی بینامتنیت التناص

نتیجه

آن چه در این مقاله به آن دست یافتیم این بود که: بولس سلامه به تناص توجه ویژه ای دارد و از بین بینامتنیت، به وامگیری تاریخی در این قصیده بیشتر پرداخته است تا تناص دینی. در تناص دینی، بیشتر به احادیث نبوی تمسک جسته است و گاهی به آیات قرآنی که مربوط به حادثه تاریخی می شود، استشهاد می کند (تناص دینی تاریخی) و گاهی از آیه ای سخن می گوید که به حادثه تاریخی اشاره نمی کند (فقط تناص دینی). سلامه در قصیده های بسیاری حوادث تاریخی را با کمال جزئیات به تصویر می کشد. پس آنچه در قصاید او بیشتر از همه مورد توجه بوده است حوادث تاریخی مقارن با ظهور اسلام تا قیام عاشورا است و گاه برای زینت بخشیدن به کلام خود، به احادیث نبوی و آیات قرآن استشهاد می جوید.

منابع و مآخذ

۱. قرآن کریم
۲. آئینه وند، صادق، (۱۳۸۲)، «تاریخ اسلام»، انتشارات دفتر نشر معارف، چاپ دوم
۳. بنت الشاطی، با پیامبر، (۱۳۷۷)، «ترجمه سید محمد رادمنش»، انتشارات دیبا، چاپ اول
۴. رگنی، احمد، «امام علی از دیدگاه دانشمندان شرق و غرب و علمای اهل سنت»، (۱۳۸۶) انتشارات طوبی محبت، چاپ سوم
۵. سلامه، بولس، (بی تا)، «التاریخ الاسلامی من الجاهلیة إلى آخر دولة بنی أمیة وما يتعلق بهم» بیروت: دار کمیل - دار الاولیاء
۶. صفا خواه، محمد حسین، (۱۳۷۹)، «چهل دلیل در امامت امیر المومنین»، انتشارات آمه، چاپ اول
۷. عسکری حسینی مقدم، (۱۳۸۷)، «غدیر از منظر عالمان اهل سنت»، فصلنامه شیعه شناسی، بهار / سال ششم، شماره ۲۱، صص ۱۴۱-۱۷۱
۸. غروی، محسن، (۱۳۸۷)، «نهج الفصاحة»، انتشارات عصر ظهور، چاپ دوم
۹. فاضل، جواد، (۱۳۸۷)، «معصوم دوم علی بن ابی طالب»، انتشارات امام عصر، چاپ اول
۱۰. محدثی، جواد، (۱۳۸۵)، «فرهنگ غدیر»، انتشارات: نشر معروف، چاپ دوم
۱۱. محدثی، جواد، (۱۳۹۱)، «فرهنگ عاشورا»، ناشر: نشر معروف، چاپ هفدهم
۱۲. مصطفوی نیا، سید محمد رضی، (۱۳۹۱)، «بررسی تطبیقی غدیریه بولس سلامه و عبد المسیح انطاکی»، پژوهش نامه علوی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پاییز / سال سوم، شماره ۲ صص ۱۰۱-۱۲۴
۱۳. ویکیپدیا، (۱۳۹۳/۴/۹۱) «بولس سلامه»، <http://ar.wikipedia.org>
۱۴. مکارم شیرازی، دفتر، (۱۳۹۳/۳/۳۱)، «حدیث سیادت»، <http://makarem.ir>
۱۵. آیت اللهی، سید شمس الدین، (۱۳۹۳/۴/۱۹)، «حدیث دوات و قلم»، <http://emameali.mihanblog.com>

